

Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Çevirinin Rolü

Faruk YÜCEL*

Özet

Toplumların aydınlanma süreciyle çeviri edimi arasında sıkı bir bağ olduğu bilinmektedir. Özellikle geçiş dönemindeki toplumların gereksindiği yenilikler konusunda topluma geniş kaynaklar sunan çevirilerin, toplumun sanatsal ve düşünsel devingenliğinin artırılması konusunda etkili olduğu söylenebilir. Bu makalede, Türk toplumunun aydınlanmasında önemli bir yere sahip olan çevirinin, devlet desteği ile çeviri tarihinde benzeri olmayan olumlu gelişmelerle toplumda saygın bir yer edinmesini, sonuçları ile birlikte tartışacağız. Çalışmamızda, 1940 ile 1966 yılları arasında yaklaşık yirmi altı yılı kapsayan bu yoğun çeviri döneminde çeviri etkinliğinin nasıl biçimlendiği ve çeviri olgusunun Türk toplumunun aydınlanmasında nasıl bir işlevi yerine getirdiği irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: Aydınlanma, Hasan Ali Yücel, Türkçe, klasikler, çeviri.

Abstract

It is a well known fact that there is a close connection between the enlightenment process of societies and translation activities. It can be argued that translation, offering a wide variety of resources which are particularly required by the societies in transition, plays an effective role in contributing to the artistic and intellectual dynamics of societies. This study will discuss translation which has had an important function in the enlightenment of Turkish society and how it has been granted a distinguished position with governmental support and by means of the most positive developments encountered in translation history with its consequences. I will also analyze the way translation activities were carried out in this intensive period of translation between 1940 and 1966 and the function of translation in the enlightenment of Turkish society.

Key words: Enlightenment, Hasan Ali Yücel, Turkish, classics, translation.

Giriş

Düşünce tarihine bakıldığında, sanat ve yazın alanında, toplumsal değerleri biçimlendiren birçok yeni akım ve düşüncenin ortaya çıkmasının çeviri olgusuyla doğrudan ilintili olduğu görülmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, çevirilerin, salt diller arasında bir iletişim aracı olmaktan çok, bir kültürü besleyen, ona yön veren etkin bir güç olmasıdır. Her ne kadar çeviri edimi, yabancı bir kültüre ait bir ürünün erek kültüre kazandırılması açısından yorumlansa da, çevirilerin aslında erek kültürü biçimlendiren koşullardan bağımsız olmadığı, yirminci yüzyıldaki

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, faruk.yucel@deu.edu.tr.

çeviri kuramlarında sık sık dile getirilmektedir. Çünkü toplumların tarihsel gelişim süreçleri irdelendiğinde, yerel bir yapıtın oluşumunu etkileyen sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal etmenlerin, çeviri olgusu için de geçerlilik taşıması, çevirinin de yerel yapıtlar gibi kültürel bir edim olduğu gerçeğini gündeme getirmiştir. Öte yandan, kaynağı yabancı bir kültürden alınmasına karşın, bu kaynağı yorumlayıp kendi diline aktaran çevirmenin de erek kültürün bir üyesi olması, çevirilerin ortaya çıkmasına neden olan koşulların yerel yazın dizgesinden bağımsız ele alınamayacağı anlayışını güçlendirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bir toplumdaki aydınlanma sürecini etkileyen etmenleri irdelerken çeviri ve çevirmen olgusunun göz ardı edilmemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hatta sanat, yazın ve düşünce tarihine baktığımızda, çevirinin bazı dönemlerde toplumların gelişmesinde itici bir güç olduğunu, topluma yeni ufuklar açtığını, onun sınırlarını zorladığını görmek olasıdır. Ancak çevirinin her dönemde toplumu aynı biçimde etkilediğini ileri sürmek de doğru değildir.¹

Çevirinin genel anlamda yenilikçi imajı ve erek kültürde yeni gelişmelere, dönüşümlere yol açacak etkinlikte olabilmesi onun yerel yapıtlardan farklı olarak erek kültürde/dilde bulunmayan ya da daha önce ifade edilmeyen düşünce ve yaklaşımları erek kültüre katması ve özünde var olan yabancılaştırıcı niteliği ile açıklanabilir. Bu bağlamda, çeviriyi farklı kılan nedir, sorusu akla gelmekte. Bilindiği gibi, dilin düşünceyi biçimlendirebileceği gibi, düşüncenin de dili biçimlendirebilmesi, çevirinin iki açıdan erek kültürü etkileyebilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla bir yandan erek dili, öte yandan o dilin konuşulduğu kültürü etkileyebilen çeviriler, okurların yerel yapıtlardan farklı bir alımlama biçimi geliştirmeye zorlamaktadır. Erek kültürü/yazını etkileyen bu alımlama biçimi, söz konusu kültürde/yazında yeni paradigmalara oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yazı kültürünün başladığı dönemden itibaren birçok düşünsel/sanatsal gelişmenin, çevirilerin neden olduğu etkileşimler sonucunda oluştuğu, ileri sürülen bir savın ötesinde

1 Çevirilerin toplumda yarattıkları etkiyi bütünsel bir anlayışla ele alan Even-Zohar, çeviriyi erek kültürü biçimlendiren başka dizgelerle olan ilişkilerine göre açıklamaktadır. Çevirinin bu dizge içinde zamanla değişebilen konumu, bu dizgeyi oluşturan sosyo-kültürel, ekonomik, tarihsel koşullarla/normlarla bağlantılıdır. Çevirilerin Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1966'a kadar toplumsal hayat ve yazınsal dizgede önemli bir rol oynaması, onun 'merkezi' konumda olduğunun göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında, 1923'ten itibaren bir yapılanma ve geçiş dönemi içerisinde bulunan Türkiye'de çevirilerin erek kültürde, Even-Zohar'ın Çoğuldizge kuramında vurguladığı gibi, yenilikçi bir görev üstlendiği söylenebilir. Çoğuldizge kuramı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Itamar Even-Zohar: Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu. (Çeviren: S. Paker), içinde Mehmet Rifat, (ed.): Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı. İstanbul: Dünya Yayınları, 2004, 191-200.

kanıtlanmış bir gerçektir. Nedim Gürsel'in de vurguladığı gibi, "geçiş dönemindeki bir toplum, nitel bir sıçramanın eşiğindeyse, ancak kendi dışındaki kültürlere gönderme yaparak sıyrılabilir geleneksel ideolojinin etkisinden. Yeni ideolojinin, dolayısıyla da yeni kültürün üretilmesini sağlayacak düşünsel temelin çeviriye gereksinim duyması bundan." (Gürsel 1978: 3)² Farklı dönemlerde yürütülen çeviri etkinliğinin Renaissance³, Klasizm, Romantizm, Realizm gibi birçok dönemin/akımın oluşmasında belirleyici rol olması, bu görüşü desteklemektedir. Bunun yanında, özellikle Almanya'da Aydınlanma'yı başlatan en önemli etmenlerden biri olan Reformasyon'un da Luther'in İncil çevirileri olmadan gerçekleşmesi düşünülemez.⁴ Kültürler ve düşünceler arasında vazgeçilmez bir köprü işlevi göre çevirilerden, kimi zaman yerel kültürdeki toplumun dilini ve yazını geliştirmek için eğitici bir araç olarak, kimi zaman ise egemen güçlere karşı koymanın, onu dolaylı açıdan eleştirmenin ya da evrensel değerleri ön plana çıkarmak için başvuru bir kaynak olarak yararlanılmıştır. Kısacası, Antik Roma döneminden başlayarak çevirinin uygarlıkların gelişmesi ve birbirini etkilemesinde önemli bir yeri olduğu, günümüzde artık kabul edilen bir gerçektir.

Toplumların aydınlanma sürecini harekete geçiren güçlerin niteliği her ne kadar birbirinden farklı olsalar da, bu güçlerin toplumda nasıl bir değişime neden olduklarını bilmek olasıdır. Hiç kuşkusuz ekonomik, teknolojik, bilimsel, siyasal gelişmeler, toplumdan topluma farklılık gösterse de bir toplumun aydınlanma süreci salt maddi koşullarla sınırlandırılmaz. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye'nin aydınlanma sürecini yaratan maddi koşullardan çok, bu süreci düşünsel/kültürel

- 2 Çeviri edimi aracılığı ile birbirinden etkilenen kültürlerin/yazınların, farklı ortamda ve zamanda yaratılmış olan düşünceleri edinmeleri, paylaşmaları ve geliştirmeleri olanaklıdır.
- 3 Renaissance döneminin alt yapısının, fizik, astronomi, kimya, felsefe konularını içeren kitapların Arapça'dan Latince'ye çevrilmesiyle başladığı bilinmekte. (Sungu 1999: 7) "Dokuzuncu yüzyılda Abbasiler'in, felsefe ya da bilim alanındaki Yunanca kaynaklardan önemli bir bölümünü Arapçaya Süryanice aracılığıyla çevrilmesi." (Göktürk 1999: 72) bu bağlamda belirleyici olmuştur.
- 4 On altıncı yüzyılda Eski ve Yeni İncil'i, halkın anlayabileceği dile çeviren Martin Luther, Hıristiyanlık'ı başta Almanya olmak üzere yaygınlaşmasına neden olmakla kalmamış, aynı zamanda Alman toplumunun aydınlanmasında önemli bir yere sahiptir. İncil çevirilerinin Alman dilinin geliştirilmesini, Almanların okuma-yazma alışkanlığını edinmelerini sağladığı gibi, kul ile tanrı arasında aracılık görevi yapan kilisenin Luther ile birlikte güç kaybetmesine yol açmıştır. Bu da bireyin sorgulanma yetisini artırarak eleştirel bilincin Alman toplumunda yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Luther'in İncil çevirisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Luther: Sendbrief vom Dolmetschen. (1530), içinde Hans Joachim Störig (ed.), Das Problem des Übersetzens, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973, 14-32.

anlamda etkileyen çeviri olgusuna devletin ve yazarların nasıl baktıkları irdelenecektir. Çünkü bir toplumun aydınlanması, genel anlamda dünyaya nasıl baktığı, onu nasıl yorumladığı ile de ilgilidir. Bu bağlamda, Avrupa'da Alman Aydınlanması'nın fikir babası olan Kant'ın bireyi, onun özgürleştirilmesini, insanın eleştirel bilincini ölçüt alması öte yandan Fransız düşünür Descartes'in, kuşkuculuğu ön plan çıkarması örnek olarak gösterilebilir. Bütün bu görüşlerin temelinde aslında bireyi sınırlandıran toplumsal baskılardan/yaptırımlardan kurtularak aklı egemen kılma düşüncesi yatsa da, genel anlamda bir aydınlanmadan söz edebilmek için, bu hareketlerin geniş halk yığınları tarafından benimsemesi zorunludur. Türk toplumundan farklı tarihsel ve kültürel bir alt yapıya sahip olan Batı dünyasının aydınlanma süreci, toplumun büyük bir kesiminde sancılı bir harekete dönüşmesine karşın, bu sürecin Türkiye'de kısa bir sürede ve devletin desteğiyle gerçekleşmesi, Batı'nın aydınlanma sürecinden farklı sonuçlar elde edilmesine yol açmıştır. Dünyadaki örneklerden farklı bir anlayışın ürünü olan Türkiye'deki aydınlanma sürecini irdelerken, çeviri olgusunun ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, çevirinin aydınlanmadaki işlevini ve bunun altında yatan etmenleri eleştirel bir düzlemde tartışmaya çalışacağız.

Türkiye'de Yeni Bir Bilinci Yansıtan Çevirinin İşlevi

Türkiye'de Batılılaşma süreci her ne kadar Tanzimat ile birlikte başlamış olsa da, aydınlanma düzleminde bir Batılılaşma, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimleri ve onun yolundan giden siyasetçi ve eğitimcilerle gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin çeviri olgusuna nasıl yansıdığı ya da bu süreçte çevirinin toplumun aydınlanmasında nasıl belirleyici bir işlev gördüğü, dünyadaki çeviri tarihlerine bakıldığında ilginç sonuçlar doğuracaktır. Çünkü ileride de görüleceği gibi, çevirinin Türk toplumunun aydınlanmasında başka toplumlara oranla çok önemli bir yere sahip olması, bir yandan çeviri hareketinin oluştuğu koşulların niteliği, öte yandan ise devletçe desteklenen, çevirinin eğitim anlayışının bir parçası durumuna gelen dizgesel bir hareket olması ile ilgilidir. Bu süreç, çeviri açısından her ne kadar 1940'larda gündeme gelse de, bunun Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren değerlendirilmesi gerekir.

Türk toplumunda devrimleriyle bir aydınlanma sürecini başlatan Atatürk'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde içinde bulunduğu içine kapalı, gelişmelerden uzak sosyal ve kültürel yapısını değiştirmek ve Cumhuriyet'i evrensel değerler ve çağdaş gelişmeye yönelik anlayışlarla buluşturmak için birçok konuda Batı'yı örnek aldığı bilinmektedir. Aydınlanmayı halka dayanarak gerçekleştirmek isteyen Atatürk, öncelikle halkın tam olarak bilmediği, ondan kopuk

olduğu, Türkçe'nin yapısı ile örtüşmemekle birlikte yapay bir dil olan Osmanlıca'nın gerçekleştirilecek devrimlerin düşünsel yapısıyla çeliştiğini, onlara engel olabileceğini düşündüğünden dolayı Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Türkçe ile ilgili çalışmaları başlatmıştır.⁵ Bu nedenle, Türkçe'yi Arapça'nın ve Arap kültürünün etkisinden kurtarmak için halkın konuşma dili olarak kullandığı Türkçe'nin yapısına uygun bir dil oluşturmanın zorunlu olduğu görülmüştür. Konuşma dilinin yazı diliyle aynı olması, Türkçe'nin gelişimi açısından ve halk ile aydın arasındaki engellerin ortadan kalkması bakımından önemliydi. Türk toplumunu az gelişmişlikten, dışa bağımlılıktan kurtararak gelişmiş medeniyetler düzeyine çıkarmak için Türkçe'nin ve onu geliştirmenin bir aracı olan çevirinin önemli bir işleve sahip olduğu açıktı. Çünkü Türk toplumunun paradigmasını kısa bir sürede değiştiren Atatürk'e göre toplumun kendi değerlerinin bilincine varması ve aydınlanmayı gerçekleştirebilmesi için kendi tarihini ve dilini araştırıp onlara sahip çıkması kaçınılmaz olmuştur.⁶ Doğrudan dille ilgili olan çevirinin, Cumhuriyet dönemi ve daha çok 1940 sonrasında yapılan çalışmaları geniş bir bakış açısından değerlendirilebilmek için bu dönemde egemen olan dil anlayışını göz ardı edemeyiz.

Atatürk 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurarken bu cemiyetin önünde oluşabilecek olası siyasal güçleri engellemek ve kurumun tarafsız kalmasını sağlamak için, Türk tarihini araştıran cemiyetle birlikte, özerk bir yapıya sahip olmasını istemiştir.⁷ Bu cemiyette Türkçe'nin geliştirilmesi için yeni sözcüklerin

-
- 5 Türkçe'nin kendi yapısına kavuşması için salt Arapça, Farsça gibi Doğu dillerinden dilimize girmiş sözcüklerden değil Tanzimat'tan, Batılılaşma hareketinden itibaren dilimize özellikle Fransızca'dan giren yabancı sözcüklerden de arındırılması için Türkçe'nin yapısına uygun olmakla birlikte anlamsal bir içeriği çağrıştıran yeni sözcüklerin bulunması gerekiyordu. Örneğin, kılıgı, özdek, varsıl, eytişim, izlek gibi sözcükler her ne kadar Türkçe'nin yapısal ve anlamsal niteliklerini yansıtsa da, bu gibi sözcüklerin toplum tarafından kolay benimsenemediği de olmuştur.
 - 6 Atatürk'ün savunduğu 'Güneş Dil' Kuramı da bu açıdan ele alınabilir. Bütün dillerin kaynağının Türkçe olduğunu kabul etmek, başka dillerin Türkçe'den üstün olmadığını, aksine onun örnek alındığını ileri sürmektir. Böyle bir yaklaşımın, Osmanlıca ve Avrupa odaklı görüşlerden kurtulmak için, bilimselliği tartışılrsa da, Türkçe'nin önemini kavramak açısından yararlı olduğu söylenebilir. Çünkü bu kuramla aynı zamanda Türkçe'nin tasfiye edilen yabancı sözcüklerle sadeleştirilmesi bir anlamda yavaşlatılarak dilde zorlamanın önüne geçilmiştir.
 - 7 Atatürk'ün, Türkçe ve tarih bilincinin bilimsel düzlemde araştırılması amacıyla 09 Ocak 1936'da adını kendi koyduğu Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi'ni Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak özel bir fakülte kurması da aynı düşüncenin sonucudur.

türetilmesi, yabancı sözcüklerden arındırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktaydı.⁸ Bu çalışmaların odağında, toplumun Türkçe'yi daha kolay okuyup yazması amaçlandığından, yeni sözcükleri topluma daha çabuk benimsetmek ve kabul edilebilirliğini ölçmek için bu sözcüklerin, dili çok iyi bildiği kabul edilen yazarlar aracılığıyla topluma sunulması uygun görülmüştür. Niyazi Berkes'in de belirttiği gibi, yapma bir dil olan Osmanlıca'nın, "temeli Türkçe olmakla birlikte, içine Türk dilinin köken ve yapı bakımından bağlı olmadığı dil ailelerinden yalnız sözcükler değil kurallar da sokulduğu için, konuşma dili olarak değilse bile, yazı dili olarak Türk dili konuşan halk kütlelerinin dilinden uçurumlarla ayrılan bir dil olmuştur."⁹ (1999: 304) Dil cemiyetinde yapılan çalışmalar, Türkçe'yi, salt bir azınlığın kullandığı Osmanlıca'dan koparıp toplumda yaymayı amaçlamaktaydı. Cemiyette yapılan çalışmalar, bir tür dil içi ve diller arası bir çeviri etkinliği olarak da düşünülebilir. Örneğin, Arapça ve Farsça'dan dilimize giren bazı sözcükler zamanla Türkçe'ye yerleştiğinden bu sözcüklerin Türkçeleştirilmesi, kimi zaman dil içi çeviri edimini gerekli kılmıştır.

Türkçe'nin geliştirilmesi açısından önemli bir adım olan Harf Devrimi'ni, Türkiye'deki aydınlanma sürecine bağlı olarak ele almamızın nedeni, söz konusu devrimin bir anlamda gerçekleşmesini sağlayan etmenlerin başında çevirinin gelmesidir. 1940'tan sonra görülen çeviri seferberliği, hem Türkçe'yi, hem de toplumun düşünce yapısını evrensel değerlerle buluşturarak toplumun aydınlanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Batılılaşma hareketinin önemli bir aracı olan çevirinin hiç kuşkusuz Cumhuriyet'ten önce Tanzimat döneminde de ayrı bir yeri vardı.¹⁰ Ancak

- 8 Bu gibi çalışmaların Aydınlanma dönemi öncesinde Almanya'da da görülmesi, anadile karşı gösterilen bu duyarlılığın başka toplumların aydınlanma sürecinde de önemli bir işlev gördüğünün bir başka kanıtıdır. On yedinci yüzyılda Almanca'nın yabancı sözcüklerden arındırılması ve Almanca'da bir yazın dilinin oluşturulması için birçok dil cemiyetinin (Sprachgesellschaft) kurulduğu bilinmektedir. (Ülkü 1978) Üyelerin çoğu dilci ve yazar olan bu cemiyetlerde Fransız yazınından Almanca için örnek oluşturabilecek birçok yapıt Almanca'ya çevrilerek anadilin geliştirilmesinde rol oynamışlardır. İşlevsel açıdan bakıldığında, Almanya'daki dil cemiyetleri ile Türk Dil Cemiyeti arasında benzerlikler olduğu söylenebilir.
- 9 Osmanlı dönemindeki yazının da durumu pek farklı değildi. Zor anlaşılır bir yapıya sahip olan Divan yazını da "yalnız dil muhtevası değil, edebi kuralları da uzun bir eğitim ve marifet isteyen bir sanattı. Bu kuralların kafesi içine sıkışmış, kısırlaşmış, edebi yaratıcılık niteliğini yitirmiş bir edebiyat olmuştur." (Berkes 1999: 307)
- 10 Cumhuriyet'ten önce görülen çeviri hareketinin Batı'da olduğu gibi etkili olamamasının nedeni, Mine Yazıcı'nın da dile getirdiği gibi, "(...) Osmanlıların Arapça ve Farsça'nın kültür üstünlüğüne inandıkları için batıdaki Aydınlanma hareketinden fazla etkilenme(meleridir)." (2005: 45) Ancak Tanzimat döneminden sonra Batı'ya karşı ilginin artmasıyla dizgeli biçimde çeviride bir örgütlenme oluşmuştur. Bu bağlamda, Encümen-i Daniş (1851-1862), Tercüme Heyeti (1865), Daireyi İlmiye (1870), Telif ve Tercüme Dairesi (1914-1919) gibi farklı çeviri bürolarında çeviriye ilişkin farklı düzlemde çalışmalar yapılmıştır. Büroların işlevleri ve görevleri hakkında daha ayrıntı bilgi için bkz. Yazıcı, 2005, s. 53-57.

bu iki dönemde görülen çeviri etkinliklerinin farklı bir anlayışın ve sonucun ürünü olduğunun en belirgin göstergesi, Tanzimat'taki çeviri etkinliğinin topluma yönelik olmaması, bu nedenle aydınlanma bağlamında ele alınamamasıdır. Çünkü toplumsal bir dönüşümü içeren aydınlanma olgusu, topluma sanatsal, bilimsel ve yönetsel açıdan önderlik eden, ona yön gösteren 'seçkin' bir sınıf tarafından başlatılsa da, aydınlanmanın toplum tarafından benimsenmeden ve yaygınlaşmadan başarıya ulaşması beklenemez. Oysa Tanzimat'ta görülen Batılılaşma hareketi, aydınlanmanın tersine toplumu "garbın kültürü yerine bin bir şekle bürünerek onun iktisadi esaret zincirleri" (Ediz 1999: 247) içerisine almıştır. Bu dönemde yapılan çevirilerin de topluma fazla bir şeyler kazandırmadığının altında, çevrilen yapıtlar konusunda gerektiği kadar seçici davranılmaması ve çevirilerin sınırlı bir okur kesimine seslenmesi gibi etmenler yatmaktadır. Bedrettin Tuncel'in de altını çizdiği gibi, bu dönemde farklı alanlardan yapılan çevirilerin, "(...) daha ziyade 'pratik' denebilecek ihtiyaçları karşılamak için yapıldığı, fikir, düşünce açısın(dan) öncelikle ele alınma(mıştır) (...)." (1999: 269) Batı'ya özenme, ona öykünmenin dışına çıkamayan bu anlayış doğrultusunda askeri alanlar ve yazın konularında bir ilerleme görülse de,¹¹ bu çalışmalar çeviri konusunda dizgesel bir hareketin bu dönemde oluşması için yeterli olmamıştır. Yapılan çevirilerde ticari değer ön planda olması ve çevirilerin dil konusunda uzman kişiler tarafından yapılmaması, (Tuncel 1999: 3) bunda etkili olmuştur.

Hasan Ali Yücel'in Çeviri Bağlamındaki Önemli Girişimleri

Atatürk'ten sonra yürütülen ve toplumun aydınlanma sürecinin bir parçası olan yoğun çeviri etkinliklerinin Tanzimat döneminden ne gibi farkları bulunmakta? Bu dönemde çeviriye verilen önemi nasıl yorumlamak gerek? Çevirinin daha işlevsel ve etkili olması için, bu dönemde ne gibi çalışmalar yapılmıştır? Buna bağlı olarak çeviride hangi normlar gözetilmiştir? Bütün bu soruları yeri geldiğince çalışmamızın kapsamını da aşmadan yanıtlamaya çalışacağız.

Atatürk'ün Türkçe'nin geliştirilmesine yönelik çalışmaları Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra başlattığına daha önce de işaret edilmişti. Bu bağlamda, 1924'te Türk ulusal kitaplığının ve öğretim kurumları için gerekli çevirileri hazırla-

11 Ancak bu, o dönemde yapılan çevirilerin etkisiz ya da tamamen önemsiz olduğu anlamına da gelmemeli. Bilindiği gibi, bu dönemde yapılan çeviriler, yazınımıza, özellikle de Fransızca'dan esinlenerek roman, tiyatro ve deneme gibi türlerin girmesine neden olmuştur.

makla 'Telif ve Tercüme Heyeti'¹² görevlendirilmişti. Daha sonra bu görev 1926'da Talim ve Terbiye Dairesi'ne verildi. Ancak birçok konuda yetersizlikleri bulunan ve öncelikle ele alınması gereken sorunların fazlalığı, devletin gerektiği kadar çeviri konusuna yoğunlaşmasını engellemiştir. (Özkırımlı 1999: 221) Ancak çeviri konusunda asıl gelişme, 1939'da toplanan I. Neşriyat Kongresi'nde alınan köklü bazı kararlarla çeviri tarihinde görülmemiş bir çeviri seferberliğinin başlamasıyla olmuştur. Alınan kararlara bakıldığında, çevirinin Cumhuriyet anlayışının yerleşmesi açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görebilmek için Tercüme Encümeni'nin Raporu'nda geçen şu ifadelerle bakmak yeterli olacaktır: "Memleketimizin irfan hayatı için tercümenin bugün büyük bir ehemmiyeti olduğu herkesçe malumdur. Tercüme, hem memleket, medeniyet âleminin fikirlerini ve hassasiyetini (dile, F.Y.) getirmek, hem de dilimizi zenginleştirmek hususunda hizmet edecektir." (Yağcı 1999: 233) Alıntıda da işaret edildiği gibi, çeviriye, bir yandan toplumun dünya görüşünü evrensellik açısından etkileyen, öte yandan ise Türkçe'nin zenginleştirilmesinde belirleyici bir araç olarak bakılmıştır. Çevirinin kültürü biçimlendirmedeki önemini daha iyi anlayabilmek için çeviri hareketinin başında bulunan Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Hasan Ali Yücel'in kongrenin açılış konuşmasında, "Cumhuriyetçi Türkiye, medeni dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüş ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetinde," (akt. Tuncel 1999: 273) olduğunu söylemesi, Yücel'in aslında Atatürk'ün Cumhuriyet ile amaçladığı kültürel devrim anlayışıyla örtüşmektedir. Her ne kadar bu hareket, çeviri bağlamında Atatürk'ten sonra gerçekleşmiş olsa da, bunun temellerinin 1923'te atıldığı unutulmamalı. Bu bağlamda, İkinci Türk Yayın Kongresi için Melahat Özgü'nün kaleme aldığı, "Klasikler Çevirisinin Kültür Niteliği" adlı yazısında belirttiği gibi, Atatürk'ün Batılılaşmasını, "batının edebiyat ve sanat kaynaklarına yönelmek, orada bu edebiyat ve sanatların nasıl geliştiklerine bakmak demek olduğunu o zaman pek az kişi anlamıştı." (1999: 291) Atatürk Batılılaşmayı, Batı'ya benzemek, onun gibi olmak anlamında değil, Batı'nın dinamiklerinin temelinde yatan itici güçleri/düşünceleri alıp bunları kendi toplumuna uygun biçime dönüştürme olarak yorumlamıştır. Bu açıdan bakıldığında,

12 1921'te Samih Rifat başkanlığında kurulan Telif ve Tercüme Encümeni'nin etkinlikleri hakkındaki sınırlı bilgiye, o dönemin gazetelerinde çıkan haberlerden ulaşılabilir. Cumhuriyet döneminin başlarında kurulan bu encümenin görevi çeviriden çok, eğitimin sorunlarıyla ilgilenecek eğitimin yurt genelinde yayılmasına yönelik çalışmaları başlatmaktır. Bunun en açık kanıtı, bu encümenin "ilk iş olarak köy mektepleri için bir akaid kitabı yazdırmayı karara bağlamış olmasıdır". (Kayaoğlu 1998: 201)

temeli önceden atılan ancak 1940'tan sonra toplumsal dönüşümü hızlandıran çeviriler, Türkiye'de, Gürsel'in deyimiyle, "(...) çağdaş bir Yeniden Doğuş hareketi(ni) (...)" (1999: 79) başlatmıştır. Türk toplumunun aydınlanma sürecinin vazgeçilmez bir parçası olan bu hareketin, bu nedenle Yücel tarafından bir "medeniyet davası" (1999a: 241) kapsamında ele alınması şaşırtıcı değildir.

1940'ta kurulan Tercüme Bürosu da bu anlayışa uygun biçimde sanatsal değeri yüksek olan ve evrensel değerleri temsil eden klasik yapıtları çevirmeyi amaçladığından, çeviri için seçilen yapıtların farklı kültürlerden/dillerden oluşmasına dikkat edilmiştir.¹³ Burada, çevrilecek yapıtların seçiminde dilsel niteliklerden çok, söz konusu yapıtların akılcılık ve insancılık değerlerini ne kadar temsil ettiği, belirleyici bir etmen olmuştur. Bu nedenle, Batı uygarlığının temelini oluşturan yazınsal metinlerin yanında felsefi yapıtların da çevrilmesi anlamlıdır. Bu dönemde çevrilen kitap sayılarını göz önünde bulundurduğumuzda, bu tür metinlerin hiç de azımsanamayacak bir oranda olduğu görülecektir. Çeviri etkinliğinin yükseliş dönemi olan 1940-1950 arasında, toplam 676 yapıttan 76'sı Eski Yunan, 2'si Latince klasik yazından çevrilmesine karşın, 1950-1966 yılları arasında bir yavaşlama dönemine giren Tercüme Bürosu'nda sadece Eski Yunan yazınından 3 yapıt çevrilmiştir.¹⁴ (Katoğlu 1999: 332) Yücel, Tercüme Bürosu'nun yayınladığı Yunanca yapıtların çevirisi için yazdığı önsözde, Yunan yazın ve felsefesinden yapılan çevirilerin gerekçesini şu sözlerle açıklamakta: "İçinde bulunmaya mecbur olduğumuz medeniyet dünyasının kökü, eski Yunan'dadır. Bu ilkenin duyulmuşu demek olan Hümanizma iyi anlaşılmadıkça, bu gerçek, şu veya bu türlü taassupçu fikirlere sapılarak inkâr olunur, bir asırdır hasretle beklediğimiz düşünüş kalkınması olamaz veya uçak devrinde kağınıninkine benzer bir ağırlıkta yürür." (Yücel 1999c: 372-373) Burada vurgulandığı gibi, Türk toplumunun, düşünsel anlamda kendi gelişmesini hızlandırmak için evrensel değerlerin dile getirildiği dünya yazınından yararlanması, onu kendine örnek alması, kendi gelişimi için zorunlu olmuştur. Böylece matbaanın gecikmesi, savaşlar, siyasi baskılardan kay-

13 Çevrilen yapıtların ait olduğu yazına bakıldığında bu çeşitliliği görmek olasıdır. 1940-1966 yılları arasında çevrilen toplam yapıtların sayısal oranlarına göre sıralaması şöyledir: Fransız (228), Alman (103), Eski Yunan (79), Rus (75), İngiliz (56), Şark İslam (39), Latin (29), İtalyan (24), İskandinav (20), Çin (5), Amerikan (5), Latince Klasikler ve Hint (2'ser), Babil ve Danimarka yazınından (1'er) yapıt çevrilmiştir. (Katoğlu 1999: 332)

14 Arslan Kaynardağ'ın 'Yücel Dönemi Devlet Yayınlarında Felsefe Çevirileri' adlı çalışmasında bu konuda farklı sayılar verilmekte. Burada 1940-1946 yılları arasında yaklaşık 420 olan çeviriden 80'i felsefe metinlerinden oluşmakta. "Bunun otuz dördü Yunan klasiği, otuz üçü Fransız klasiğidir." (Kaynardağ 1997: 10)

naklanan gecikmenin üstesinden gelinerek çağa uygun, hatta çağın ilerisinde bir toplum yaratmanın düşünsel koşulları sağlanmış olacaktır.¹⁵ Yücel, çevirileri salt ulusal yazının geliştirilmesinde bir araç olarak değil, evrensel değerlerin paylaşıldığı bir kaynak olarak bütün kültürler için gerekli gördüğünü, bir benzetme yaparak şu sözlerde ifade etmektedir: “(...) Kuvvetli bir kesafetli bir tercüme devresi geçirmeyen kültürler, rahmetsiz kalmış topraklar gibi kurumaya, verimsiz kalmaya mahkûmdurlar” (1999b: 267)

Batı uygarlığı değerlerinin, düşünsel yapıtlardan çok, geniş okur kitlesine seslenen yazınsal yapıtlarda dile getirilmesi, Tercüme Bürosu'nun bu yapıtlara yoğunlaşmasına neden olmuştur. Çünkü yazın tarihinde bir dönemle sınırlandırılmayan, her zaman için okunabilen, zamanın süzgecinden geçmiş olan klasik olarak nitelendirilen yapıtlar, bir yandan Türk yazınına örnek oluştururken, öte yandan Türkçe'nin anlatım gücünü artıracak inancını pekiştiriyordu. Bundan dolayı çevirilere ilişkin en ufak ayrıntıların düşünülerek buna göre kararlar alınması gerekiyordu. Sözelimi, yapıtların ikinci bir yabancı dilden değil, özgün/kaynak dilden çevrilmesi, çevirilerin beş yıl içerisinde bitirilmesi, sayfa sayısı çok olan yapıtların birkaç ciltte çıkması, fiyatının alım gücünü dikkate alacak biçimde belirlenmesi, parasal nedenlerden ya da satış kaygılarından dolayı yayınevleri tarafından çevrilemeyecek yapıtlara öncelik verilmesi, çevrilen yapıtların bir kurul tarafından denetlenmesi, çevirmenin çeviriye ilişkin bir önsöz yazması gibi birçok konu, kurullar ve kişiler tarafından tartışmaya açılmıştır.¹⁶

15 Çeviri hareketinin İkinci Dünya Savaşıyla nerdeyse aynı zamanda başlaması ve savaş boyunca da en verimli dönemini yaşaması, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünyaya göre insancılık açısından ne kadar ileride olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu dönem, dünya tarihi açısından da örnek oluşturmaktadır. Cumhuriyet'e olan inancın yoğunluğunu kanıtlayan en açık olgu, savaş boyunca yaşanan yoksulluk ve olanaksızlıklara karşın, yılda 154 kitabın yayımlanmasıdır. Bu sayının savaştan sonra düşmesi düşündürücüdür. (Özgül 1999: 289)

16 Orhan Burian bu bağlamda “Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri Üzerine” adlı yazısında, alınan kararları eleştirel bir gözle değerlendirerek bazı kararların uygulanmasında tam başarı sağlanamadığına işaret etmekte. Örneğin, Burian'ın yazısında, zaman sınırlamasından çok çevirilerin niteliğinin göz önünde bulundurulması gerektiği, ciltlemelerin sağlam biçimde yapılmadığından ilk okumalarda sayfalarının çıktığı gibi eleştiriler bulunmakta. (1999: 251-253; 1999b: 257-259) Zamanla yapılan eleştiriler ve kazanılan deneyimler Yücel'den sonra Milli Eğitim Bakanı olan Şemsettin Sıralar'ın başkanlığında 1947'de bazı köklü değişikliklerin alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, ‘Klasikler için Yardımcı Eserler’ adı altında yeni bir dizinin başlatılması, büyük yazarların yaşamlarının ve monografilerinin çevrilmesi, daha az bilinen Çin, Hint, Portekiz dillerindeki yapıtların gerekirse ikinci dilden çevrilmesi (Karantay 1999: 341-342) gibi kararlar, Türk okuruna sunulan çevirilerinin niteliğini artırdığı gibi, okurların çevirilerden beklentilerini yükseltmelerine de yol açmıştır.

Çevirilerin toplumda istenilen aydınlanmacı/hümanist etkiyi sağlayabilmesi, ancak bu çevirilerin toplumun her kesime ulaşabilir olmasına bağlıydı. Dünyadaki kriz ve savaşların Türkiye'ye yansımaları bir yana, Türk toplumunun okuma alışkanlığının olmaması ve yeni bir yazı dilinin henüz toplumda yerleşmemiş olması, kitapların devlet eliyle okurlara ulaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Türkiye'deki aydınlanmanın o zaman için vazgeçilmez kurumlarından biri olan Köy Enstitüler'i, eğitimin yanında, çevirilerin toplumda yaygınlaştırılmasında önemli bir işlev görmüşlerdir. Güzin Dino'nun da altını çizdiği gibi, 1943'te Köy Enstitüsü'nün kültürel işlerini biçimlendirenlerden biri olan Sabahattin Eyüpoğlu'nun katkılarıyla "genç Türk köylüleri artık dünya yazınının klasiklerine ulaşma olanağı bulmuştu" (1978: 109) Bu açıdan bakıldığında, Köy Enstitüler'i, bir anlamda daha çok bir azınlığın ilgi alanına giren sanatın/yazının, toplumun bütün kesimlerine ulaşmasını sağlamıştır. Okur-yazar sayısının doruğa ulaştığı bu dönemde, klasiklere, yerli, yabancı yazarların kitaplarından oluşan zengin bir kütüphaneye sahip olan Köy Enstitüler'inde okuma saatlerinin olması ve her öğrencinin yılda 25 kitabı okuma zorunluluğunun bulunması çeviri kitap okunmasında ve yazın türlerinin geliştirilmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Bunun yanında, çeviriler toplumun sanatsal duyarlılığını artırmakla kalmamış, aynı zamanda eleştirel bilincin, sorgulama yetisinin oluşmasına da zemin hazırladığı söylenebilir. Çünkü çeviriler, salt bizim dışımızdaki bir yabancı dünyayı bize tanıtmakla kalmaz, bunun yanında kendi eksikliklerimizi ya da üstünlüklerimizi görmemizi sağlayan bir ayna işlevi de görmektedir. (Özgülü 1999: 287) Tercüme Bürosu'nun, yapılan çevirilerin dışında, çeviri ve onun sorunsallarını konu edinen bir dergi de çıkarması, Türk yazınının gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bütün çeviri çalışmalarının özetlerinin yer aldığı bu derginin, Dino'nun da belirttiği gibi, "(...) Türk yazını üzerinde büyük bir etkisi oldu, yüzlerce çeviri yapıt, düşünce ve yazına yeni ufuklar aç(mıştır)." (1978: 105) 1940'tan sonra yayımlanan kitapların sayısına bakıldığında, gittikçe artmakta olan bir okuma alışkanlığının Türkiye'de yerleştiğini görmekteyiz. Bunun en açık kanıtı, ilk kitabın yayımlandığı 1729 ile Harf Devrimi'nin (Kasım 1928) yapıldığı 1929 arasında yayımlanan yaklaşık 28.000 kitabı yıllara göre orantıladığımızda, 140 etmesine karşın, "1928'den sonraki onyılda 16.603 (yılda ortalama 1606) kitap basılm(asıdır)."¹⁷ (Bektaş 1999: 359)

17 Çevrilen kitapların sayısına bakıldığında ise benzer bir oranla karşılaşmaktayız. İki yüz yılı kapsayan dönemde yayımlanan kitapların yüzde 41.30 çeviri yapıtlarından oluşmaktadır. (Anamur 1997: IV) Bu oran, çevirilerin Cumhuriyet'ten önce de önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Ancak bu oran yüksek gibi görünse de, bu durum yayımlanan kitapların niceliksel bakımdan az ve yayın dünyasının bu dönemde henüz gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin aydınlanmasında 1939-1966 yılları arasında Tercüme Bürosu'nun çalışmalarıyla önemli bir yere sahip olan çeviri etkinliği ve seferberliği, dünya tarihinde az rastlanır bir olgudur. Devletin en üst kademesinden başlayarak desteklenen bu hareket,¹⁸ hiç kuşkusuz Türk toplumunun dünyaya bakışını da etkilemiştir. Türkiye'nin aydınlanmasında en büyük kazanımlarından biri olan Cumhuriyet'in her yıl kutlandığı tarihte onunla bir anlamda bütünleşmiş olan çevirilerin yayımlanması, kitabın topluma sunulan bir armağan olarak algılanmasına yol açmıştır. O dönemde çevirilere verilen önem, bir zamanlar Türkiye'de kitaba verilen önemin açık bir göstergesidir.

Kitapların yakıldığı, toplumların birbirini yok etmeye çalıştığı, kendi çıkarları için başka toplumları sömürdüğü, yoksulluğun dünyada egemen olduğu bir dönemde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin insancıl/evrensel değerleri savunarak çeviri ile yabancı kültürleri kendine örnek alması, onları anlamaya çalışması, çeviri olgusunun Atatürk'ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış” anlayışına uygun biçimlendiğini kanıtlamaktadır.

Kaynakça

- Anamur, Hasan (1997) “Önsöz”, içinde Hasan Anamur (ed.), *Hasan Ali Yücel ve Türkiye'de Çeviri*. Sayı: FE.BDE:-97.002, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, I-VII.
- Bektaş, Cengiz (1999) “Klasiklerin Çeviri İmecesi”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 354-366.
- Berkes, Niyazi (1999) “Dil Çağdaşlaşması ve Siyasal Anlamları”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 302-319.
- Birinci Türk Neşriyat Kongresi. Tercüme Encümeni ve Raporu (1999), içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 233-235.

18 Dönemin Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 1941'de, Klasikler dizisine yazdığı yazıda, “eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak; hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır.” (akt. Günyol 1999: 334) derken, çevirmenlerin kültürün geliştirilmesinde ne kadar belirleyici olduklarını vurgulamaktadır. Yücel'in ‘Klasiklere İkinci Önsöz’ünde İnönü'nün çeviriye verdiği önemi göstermek amacıyla onun klasikler serisinin baş okuyucusu olduğunu ve beş yılda beş yüz çeviriyi az bulduğunu dile getirir. (1999a: 242)

- Bruian, Orhan (1999a) “Milli Eğitim Bakanlığı Klasikleri Üzerine”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 250-254.
- , (1999b) “Tercümeciliğimiz”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 257-261.
- Dino, Güzin (1978) “Sabahattin Eyüpoğlu ve Türkiye’de Çeviri Hareketleri”, *Çevir Sorunları Özel Sayısı, Türk Dili*, 322: 104-111.
- Ediz, Hasan Ali (1999) “100 Klasik Eser”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 247-249.
- Even-Zohar, Hamar (2004) “Yazınsal Çoğuldizge İçinde Çeviri Yazının Durumu” (Çeviren: S. Paker), içinde Mehmet Rifat, (ed.), *Çeviri(bilim) Nedir? Başkasının Bakışı*, İstanbul: Dünya Yayınları, 191-200.
- Göktürk, Akşit (1999) “Yazın Tarihi İçinde Çeviri”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 71-76.
- Günyol, Vedat (1999) “Tercüme Bürosu Konusunda”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 333-335.
- Gürsel, Nedim (1999) “Uygurluk ve Çeviri”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 77-81.
- Karatay, Suat (1999) “Tercüme Bürosu. Normlar ve İşlevler”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 338-344.
- Katoğlu, Murat (1999) “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, içinde Öner Yağcı (ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 331-332.
- Kayaoğlu, Tahir (1998) *Türkiye’de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Kaynaradağ, Arslan (1997) “Yücel Dönemi Devlet Yayınlarında Felsefe Çevirileri”, içinde Hasan Anamur (ed.), *Hasan Ali Yücel ve Türkiye’de Çeviri*, Sayı: FE.BDE:-97.002, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 5-11.
- Luther, Martin (1973) “Sendbrief Vom Dolmetschen” (1530), İçinde Hans Joachim Störig (Ed.), *Das Problem Des Übersetzens*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 14-32.
- Özgü, Melahat (1999) “Klasikler Çevirisinin Kültür Niteliği”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 286-293.
- Özkırım, Atilla (1999) “Çeviri”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 217-222.
- Sungu, İhsan (1999) “Tercüme Ve Renaissance”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 7-11.

- Tuncel, Bedrettin (1999) “Hasan Ali Yücel Ve Tercüme”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 269-276.
- Ülkü, Vural (1978) *Almanya'da Dil Cemiyetleri*, No: 281, Ankara: Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yayınları.
- Yazıcı, Mine (2005) *Çeviribilimin Temel Kavram Ve Kuramları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yücel, Hasan. Ali (1999a) “Klasiklere Önsöz”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 241-242.
- ., (1999b) “Tercüme Cenneti”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 267-268.
- ., (1999c) “Yunan Özel Sayısına Önsöz”, İçinde Öner Yağcı (Ed.), *Cumhuriyet*.